

منتخب معجم الحکماء

شهناز شایان‌فر

جمله نکاتی که مصنف در شرح حال حکماء به آنها اشاره می‌کند و در اغلب ترجمه‌های ایشان دیده می‌شود، ذکر نام مدارسی است که در آنها به تدریس و تربیت متعلمین پرداخته‌اند و همچنین گاه عناوین دروس و کتبی را نیز که تدریس کرده‌اند، می‌آورد. وقایعی را که مصنف در لابلای تراجم می‌آورد، در واقع بیانگر مباحث عرفانی و فلسفی است مانند: «سألته يوماً عن مقتضى حركات الممكنات على طريق القوس الصعودی و النزولی الدائرة بينهم فاجابنی لو لم یکن كذلك للزم انعدام الممكنات بأسرها، فقلت: کیف یا استاذ؟ قال: لأن الحركة على غیر الدائرة تستلزم السكون، و یلزم من هذا السكون انقطاع فیض المبدء الأول تعالی جدّه عن الممكنات فثبت المطلوب». حکمایی که در این اثر شریف، معرفی می‌گردند غالباً علمای عرصه فلسفه و عرفان می‌باشند، اگرچه مصنف، در مواردی به احوال علمای علوم دیگر (موسیقی، نجوم و طب) نیز می‌پردازد، و این امر از آن روست که این قبیل علوم نیز در گذشته در زمره فروع حکمت به شمار می‌آمد و اهل آن علوم را نیز حکیم می‌خواندند.

و اما گردآورنده اثر حاضر، آقای منوچهر صدوقی سها، مطالب و تعالیق خود را تحت عنوان «ذیل» بلافاصله زیر مباحث، مطالب مائن آورده و معمولاً حواشی وی، علاوه بر آنچه مصنف مطرح کرده، حاوی مطالبی در شرح حال حکیم مورد بحث از کتب دیگر است. از ویژگی‌های افزوده‌های وی این است که به ذکر احوالات فرزندان یا حتی نوادگان نامی برخی حکیمان در عرصه عرفان و معقولات و... پرداخته است، همچنین گاه به تفصیل، از اساتید حکیم مورد نظر یا از شاگردان او نام برده و آثار متنوع ایشان را بطور کامل و دسته‌بندی شده ارائه می‌کند، مثلاً در صفحه ۱۳ مائن تنها به ذکر ۴ کتاب از آقا سیدابوالحسن رفیعی القزوینی اکتفا کرده است، درحالی‌که وی حدود ۳۶ رساله یا تعلیقه بر کتب مختلف در زمینه‌های منطقی، عرفانی و فلسفی را ذکر می‌کند. همچنین گاهی

کتاب منتخب معجم الحکماء تراجم ناظر به احوال متأخرین - اغلب حکمای قرن ۱۳ و ۱۴ - است که در آن افزون بر سیصد ترجمت آورده شده و نیز به حلیه تزییلاتی از سوی منوچهر صدوقی سها آراسته گردیده است و در واقع این اثر، منتخبی از کتاب معجم الحکماء اثر الشیخ مرتضی ابن الشیخ شعبان الدیوشلی الرشتی الغروی، معروف به مدرّس گیلانی است که در سال ۱۳۳۵ قمری در نجف اشرف متولد شده و در مرداد ۱۳۷۸ در تهران وفات یافت. وی از شاگردان طبقه اول عده‌ای از مشایخ حکماء و عرفا و علمای ریاضی عصر خویش بالأخص آقا شیخ صدراى باد کوبه‌ای، آقا شیخ نعمه الله دامغانی، آقا شیخ محمد علی شاه آبادی، آقا شیخ حبیب الله ذوالفنون اراکی، آقا شیخ علی ناسوتی یزدی، آقا شیخ مرتضی طالقانی، آقا شیخ علینقی شمس قفقازی، آقا سید ابوالقاسم خوانساری و آقا شیخ محمد حسین آل کاشف الغطاء بوده است. او دارای آثار فراوانی در زمینه معقول و منقول است و قریب به ۱۵۰ عنوان کتاب و رساله از او نام برده شده است.

مدرّس گیلانی، کتاب معجم الحکماء را در مدرسه کبرای خلیلی نجف اشرف تصنیف کرده است و تا آن زمانی صاحب الذریعة از آن با نام تذکرة الحکماء یاد کرده بود. ولی پس از آن در سال ۱۳۷۰ قمری، هنگامی که در مدرسه قوام نجف تراجم بسیار دیگری به دست مصنف بدان افزوده گشت نام آن به معجم الحکماء تغییر یافت، که حاوی حدود یک هزار و دویست ترجمه است؛ البته در اثر حاضر - منتخب معجم الحکماء - افزون بر سیصد ترجمت آن توسط آقای منوچهر صدوقی سها انتخاب شده است.

مصنف در ترجمه احوال حکماء، گاه به نقل سخن یکی از بزرگان (ادبای هم عصر با حکیم مورد نظر و اکابر معاصر با وی) اکتفا کرده و در یکی دو سطر به شرح حال برخی حکیمان پرداخته و گاه شرح حال کاملی از زندگی آنان به همراه ذکر نام آثار، کتب و رسایل ایشان می‌پردازد. از

نویسنده متن به ذکر چند تن از شاگردان و تلامیذ بسنده کرده ولی محشی در «ذیل» آن قسمت، از ۴۰ تن از شاگردان یک حکیم، به همراه شرح حال و آثارشان یاد کرده است.

همچنین محشی اثر علاوه بر نام یا لقبی که مصنف از یک حکیم ذکر می‌کند، اطلاعاتی را درباره اسماء یا القابی که حکیم مورد نظر بدان‌ها اشتها دارد، ارائه می‌کند. (ر.ک ص ۳۵). و نیز از آنجا که وی (محشی

اثر) از دوستان مصنف بوده است، گاه به نقل خاطراتی از مصنف، متناسب با ترجمه احوال حکیمان می‌پردازد (ر.ک ص ۶۵، ۱۷). حواشی و تزییلات وی، گاه بیش از چند سطر یا پاراگراف نیست و گاه صفحات متعددی را در بر می‌گیرد. و همچنین در برخی مواضع سعی کرده تا مراد نویسنده را از برخی عبارات متن یا از ذکر نام برخی شخصیت‌ها بیان کند. (ر.ک صص ۲۲ - ۲۱)، در برخی تزییلات مطالبی را تحت عنوان ذیل‌الذیل، تکمله و فائده نیز مطرح کرده است.

پاورقی‌های متن در پایان هر صفحه ذکر نمی‌شوند بلکه بلافاصله در زیر هر پاراگرافی که دارای ارجاعاتی است، آورده شده‌اند، اما ارجاعات هر «ذیل» ضمن آن، یعنی در لابلای عبارات میان دو قالب آمده است. در پایان

اجمالاً به نکاتی که می‌تواند به‌عنوان پیشنهاد جهت برخی اصلاحات تلقی گردد، به شرح ذیل اشاره می‌شود:

۱- مصنف در مدخل کتاب به سه حدیث در فضل علم و اهل آن اشاره نموده است و پس از آن، نویسنده تزییلات به آوردن اجازه نامه‌ای از سوی

استادش - مصنف کتاب - مبادرت کرده که در بخش پایانی آن به حدیثی درباره فضیلت علم از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نیز اشاره شده است، در حالی که آوردن همین بخش پایانی در ذیل مکتوبات مصنف کفایت می‌کرد.

۲- در برخی مواضع، عباراتی بیان شده که عدم ذکر آن، خللی در مطالب کتاب ایجاد نمی‌کند. (ر.ک ص ۱۲۸)

۳- در برخی موارد به جای ذکر احوالات و وقایع علمی اندیشمندان، اتفاقات جزئی و روزمره ذکر شده است (ر.ک ص ۱۴۵).

۴- تدوین و چاپ اثر، فاقد مقدمه جامعی در معرفی کتاب و نیز بیان روش گردآوردنده در گردآوری آن است، به عنوان مثال درباره اعداد و شماره‌ها و علایمی که در متن آمده («» و ...) توضیحی داده نشده است.

۵- استفاده از اصطلاحات و واژه‌های نامأنوس عربی و فارسی و نیز به‌کارگیری فارسی غیرسلیس و آمیخته در نگارش حواشی (افزوده‌های گردآوردنده) مطالب این قسمت را مغلق ساخته؛ به گونه‌ای که دیگر حوصله خواننده در مداومت مطالعه و مقاومت در برابر پیچیدگی‌های عبارات یاری نمی‌کند؛ در حالی که محتوای ارزشمند کتاب حاضر اقتضاء می‌کند که مخاطبانش در افرادی که استعداد و

مهارتی افزون در فهم عبارات مغلق و پیچیده‌ای از این دست دارند، منحصر نگردد، بلکه با زبانی سلیس و روان، استفاده‌ی هر چه بیشتر و بهتر را برای عموم علاقمندان موجب گردد.

